

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึง แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและบทบาทพระสงฆ์
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
  - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
3. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและบทบาทพระสงฆ์

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทเป็น 3 ประเด็น คือ ความหมายของบทบาท ประเภทของบทบาท และความสำคัญของบทบาท

1.1.1 ความหมายของบทบาท

บทบาทตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 602) ให้ความหมายว่าการกระทำตามหน้าที่ หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหมายให้บุคคลกระทำ นอกจากนี้คำว่า “บทบาท” ได้มีนักจิตวิทยา นักการศึกษาและนักสังคมวิทยาให้คำนิยามไว้ ดังนี้

พระมหาสุวิทย์ คงช่วย (2543 : 8) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บทบาทไม่สามารถแยกจากกันได้ นั่นคือ ไม่มีบทบาทที่ปราศจากสถานภาพหรือสถานภาพที่ปราศจากบทบาท

พระมหาไพสิทธ์ สัตยาภู (2542 : 65) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราต้องมาคู่กับสิ่งที่เป็น คือ สถานภาพ ส่วนบทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง สิ่งที่สังคมหรือคน

ส่วนใหญ่ตั้งเป็นข้อกำหนดว่าใครก็ตามที่มีตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมจะต้องปฏิบัติ
อย่างนั้น เพราะสังคมถือว่าเป็นสิ่งดีงาม สมาชิกของสังคมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ฌ็อง-ฌัก เซียง-ปรุซซา (2538 : 19) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิ
และหน้าที่ของบุคคลในตำแหน่งที่เขามีอยู่ เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเอง และ
ของบุคคลอื่น ๆ ที่ผู้แสดงมีสัมพันธ์ด้วย

สุพัศรา สุภาพ (2540 : 26) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและ
หน้าที่ของสถานภาพนั้น

สมคิด เฟิงอูม (2535 : 50) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคล
ที่ถูกกำหนดโดยสถานภาพ หรือตำแหน่ง ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่
สามารถแยกออกจากกันได้ เปรียบเสมือนเหรียญ ถ้าด้านใดด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่ง
อีกด้านหนึ่งก็เป็นบทบาท

กรรณิกา ขวัญอารีย์ (2535 : 12) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง
สิ่งที่มีลักษณะ 3 ประการ คือ ประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่
กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งไว้ ประการที่สอง บทบาทที่ควร (Perceived Role) เป็น
บทบาทที่แต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กระทำจริง (Performed
Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดัน
และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

ธงชัย สันติวงษ์ (2523 : 10) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า บทบาท หมายถึง
ภาระหน้าที่ขององค์กรที่จะต้องจัดการให้ทรัพยากรที่เป็นบุคคลและวัสดุสามารถประสานเข้า
ด้วยกันเพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพมากที่สุด

บรูม และเซลซ์นิก (Broom and Selznick. อ้างถึงใน ทวี เขจรกุล. 1973 : 26)
อธิบายความหมายของบทบาทว่า หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวกับสถานภาพหรือตำแหน่ง
ในสังคม

จากคำว่า "บทบาท" ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กับ
คำว่า "สถานภาพ (Status)" และสถานภาพนี่เองจะเป็นตัวบอกว่า ใครควรมีบทบาทอย่างไร
ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของคำ ๆ นี้ ไว้ดังนี้

ฌ็อง-ฌัก เซียง-ปรุซซา (2538 : 19) กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งของ
บุคคลในสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2540 : 25 – 26) กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่และเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ และสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

สุชา จันทร์เอม (2528 : 28) กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่ทั้งที่รู้สึกตัวและไม่รู้สึกตัวก็ตาม ตำแหน่งเหล่านี้สังคมจะกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่บุคคลพึงจะปฏิบัติตามสถานภาพของตำแหน่งนั้น ๆ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ (2526 : 48) กล่าวว่า สถานภาพ เป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงฐานะ หรือตำแหน่ง เป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้น ๆ ว่าจะมีภารกิจ หรือหน้าที่อย่างไรบ้าง เพราะว่าทุก ๆ ตำแหน่งจะต้องมีบทบาทกำกับ

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรม หรือหน้าที่ที่บุคคลในตำแหน่งต่าง ๆ แสดงออกตามปทัสฐานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำหน้าที่ หรือแสดงออกตามสถานภาพของตนเอง ดังนั้น บทบาทจึงใช้คู่กับสถานภาพอยู่เสมอ กล่าวคือ เมื่อสังคมได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างไรแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ พึงประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมในการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

1.1.2 ประเภทของบทบาท

ประเภทของบทบาทมีนักคิดได้จำแนกไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536 : 137) กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคล สังคมเป็นเครือข่ายของสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ 2 อย่าง คือ

(1) ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-Related Characteristics) ได้แก่ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลที่เขาคิดว่า เป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรงอยู่ และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่างๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

(2) ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role Playing Skills and Capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ภายหลัง แต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุน ทักษะ

ก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้

จำนง อภิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2540 : 89-91) ได้แยกลักษณะบทบาทไว้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพ หนึ่ง ๆ ควรกระทำตามหรืออาจไม่มีใครทำตามนั้นก็

(2) บทบาทที่บุคคลรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคล นั้น ๆ ที่คาดหวังด้วยตัวเองว่า ควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

(3) บทบาทที่แสดงออกเป็นจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำ ที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าว อาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่าง ๆ และ บทบาทที่ได้กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติที่บุคคลรับรู้ก็ได้

เดโช สวานานนท์ (2518 : 102-103) กล่าวว่า บทบาทอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท

(1) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอน คายตัวยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้น ๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุ ไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน

(2) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับ บทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดาแสดงได้ดี ถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระหว่าง บิดาของแต่ละคน

อรุณ รักธรรม (2526 : 56) ได้แบ่งประเภทบทบาทออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

(1) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุม โดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

(2) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ ความรับผิดชอบ ซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

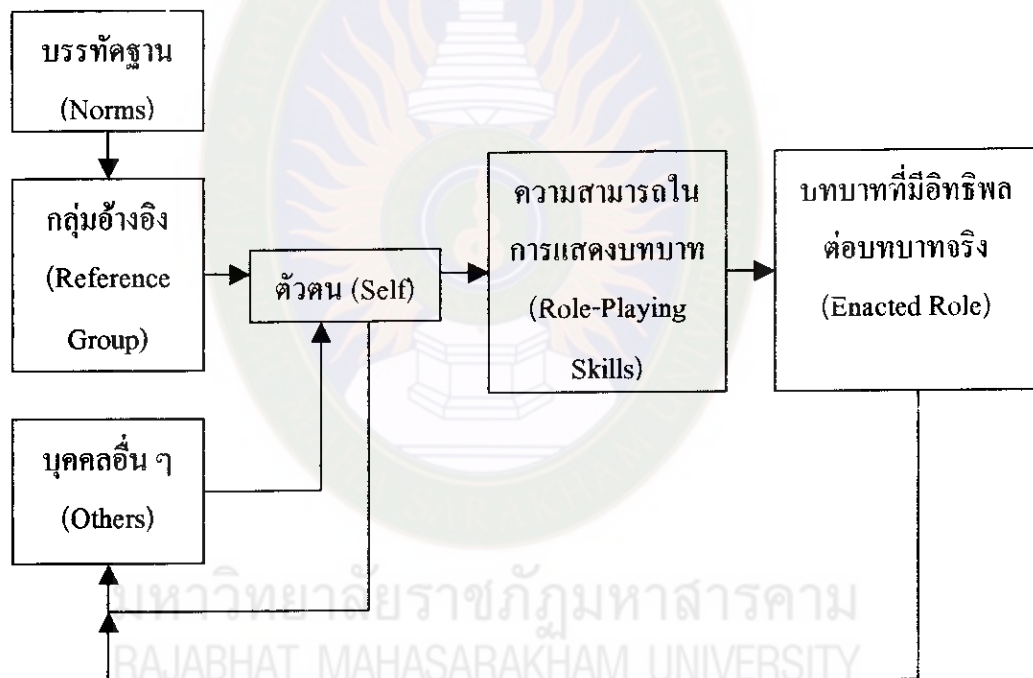
(3) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคล หรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

จาคอบ มอเรนโน (Jacob Moreno. 1977, อ้างใน H.T Jonathan, 1991 : 405)

ได้แบ่งชนิดของบทบาทออกเป็น 3 อย่างคือ

- (1) Psychosomatic Role บทบาทที่มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพ ตามเงื่อนไขของวัฒนธรรม และเป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัว
- (2) Psychodramatic Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังเจาะจงตามบริบทจำเพาะของสังคม
- (3) Social Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังทั่วไปตามแบบประเพณีสังคม

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท อาจเขียนเป็นภาพความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้ดังนี้ (Jonathan H.T., 1991 : 417)

แผนภูมิที่ 1 ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท (อ้างถึงใน พระมหาเจริญ คำราช. 2546 : 35)

จากภาพนี้ อธิบายว่า ความคาดหวังต่าง ๆ จากบรรทัดฐานของสังคม (Norms) จากกลุ่มอ้างอิง (Reference group) และกลุ่มบุคคลอื่น ๆ (Others) มีอิทธิพลต่อตัวตน ตัวตน (Self) มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแสดงบทบาท (Role-playing skills) ทักษะความสามารถในการแสดงบทบาทมีอิทธิพลต่อบทบาทจริง (Enacted Role) ในขณะที่ตัวตนและ

บทบาทจริงก็มีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพราะจะนำพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลไปพิจารณาตัวเองจะมีพฤติกรรมเหมือนกัน

จากแนวคิดบทบาทนี้ แสดงให้เห็นว่า บทบาทนั้น ก็คือการแสดงหรือการกระทำให้เกิดผลขึ้นจะโดยสถานภาพของบุคคล หรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคลที่ดำรงสถานภาพนั้น ดังนั้น เพื่อเป็นการศึกษาการกระทำหน้าที่หรือแสดงออกของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบความคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

1.1.3 ความสำคัญของบทบาท

สำหรับกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาทนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

พระมหาไพสิทธิ สัตยวรุช (2542 : 7) กล่าวว่า "บทบาท" มีความสำคัญ เพราะว่ามีมนุษย์ทุกคนมีสถานภาพติดตัวที่แตกต่างกันมาตั้งแต่เกิด ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมตามความแตกต่างของครอบครัวที่ให้กำเนิด จากนั้นบุคคลก็อาศัยสถานภาพที่ตนได้รับ ติดต่อกันสัมพันธ์กับบุคคลอื่น รวมทั้งแสวงหาสถานภาพใหม่ให้กับคนต่อไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนดสังคมจึงเป็นเสมือนที่รวมของสถานภาพของบุคคล และการที่บุคคลในสังคมมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ ก็เป็นเรื่องของสถานภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่าง เช่น ภิกษุสงฆ์ ออกไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน แม้ท่านจะไม่รู้จักใครสักคน แต่ก็สามารถรับอาหารบิณฑบาตได้ ทั้งนี้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามสถานภาพและบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ สถานภาพจึงเป็นตัวกำหนดบทบาท (หน้าที่) ของบุคคลว่า จะต้องปฏิบัติต่อบุคคลอื่นในสังคมนั้นอย่างไรมันเป็นเสมือนกฎเกณฑ์ที่เราให้เข้าใจถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ส่วนบทบาทของบุคคลนั้นจะเป็นตัวสะท้อนให้เราเข้าใจถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทั้งสถานภาพและบทบาทจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจพฤติกรรมของบุคคล และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

บุญญา สาธร (2533 : 259) กล่าวว่า ความสำคัญของบทบาท ก็เป็นสิ่งที่มีผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งได้รับการคาดหวังให้เขาทำบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นครองอยู่ และหมายรวมถึงหน้าที่ หรือเงื่อนไขที่บุคคลนั้นครองอยู่

สมพาศ์ เกษมสิน (2526 : 54) กล่าวว่า บทบาทมีความสำคัญในการใช้เป็นแนวในการให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำที่จากบทบาทของสมาชิกแต่ละคนได้สามารถแยก

สมาชิกกลุ่มออกจากผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ อีกทั้งอาจทำให้เกิดมีการบังคับให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของคนอีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า บทบาทมีความสำคัญในการคาดหวังหรือการกำหนดหน้าที่ของบุคคลตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง เป็นแนวทางช่วยให้บุคคลนั้นปฏิบัติตามหน้าที่ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามที่คนและผู้ที่เกี่ยวข้องคาดหวังไว้ ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่งานในหน้าที่ของตนเองและสังคมต่อไปอีกด้วย

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า บทบาท เป็นพฤติกรรม หรือหน้าที่ที่บุคคลในตำแหน่งต่าง ๆ แสดงออกตามปทัสถานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำซึ่งบุคคลได้แสดงออกตามสถานภาพของตนเอง บทบาทจึงใช้คู่กับสถานภาพอยู่เสมอ เพราะเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างไรแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ พึงประพฤติ หรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ เพื่อมาศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น แต่ก่อนที่จะนำแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ผู้วิจัยขอนำเสนอบริบทของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

บริบทเกี่ยวกับพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นได้แบ่งการปกครองตามที่พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ได้กำหนดให้มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

สำหรับส่วนราชการประจำจังหวัดขอนแก่น มี 29 ส่วนราชการ การปกครองได้แบ่งออกเป็นอำเภอ 20 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 198 ตำบล

ในทางคณะสงฆ์ก็แบ่งเขตการปกครอง โดยอนุโลมตามบ้านเมือง ซึ่งมีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ทำหน้าที่ปกครอง ดูแล บริหารงานคณะสงฆ์ภายในจังหวัด และในแต่ละวัดก็มีเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัด สำหรับในเขตอำเภอเมืองมีการปกครองแบ่งออกเป็น 18 ตำบล มีวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา จำนวน 170 วัด ที่พักสงฆ์ 26 แห่ง พระภิกษุ 1,618 รูป สามเณร 2,085 รูป แม่ชี 120 คน (ข้อมูลจากบัญชีกลางปีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2548)

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

มาตรา 20 คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม

มาตรา 15 ศรี มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
  - (2) ปกครอง และกำหนดการบรรพชาสามเณร
  - (3) ควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
  - (4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
  - (5) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น
- เพื่อการนี้ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย
- มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

- (1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- (2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือสำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- (3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- (4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลของประชาชนทั่วไป

มาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

- (1) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยภายในวัด
- (2) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปจากวัด
- (3) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่สำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งของเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

สำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่อาศัยอยู่ในวัด ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม ขณะเดียวกันก็ต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของเจ้าอาวาส ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

และปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่พระสงฆ์พึงกระทำให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป ทั้งนี้ ได้มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ดังนี้

1. แนวคิดบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน การให้ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ ไว้ดังนี้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 20) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์บุคคลและประชาชนทั่วไปด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระเทพปริยัติสุธี (2540 : 48-49) ได้กล่าวถึงการศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบันมี 4 ลักษณะ คือ

(1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัด หรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ขาดงานบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิงเรียนร่วมกับภิกษุสามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

(2) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนปัจจุบันมีจำนวน 3 แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

(3) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก และเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง เพื่อให้ให้นักเรียนนักศึกษาได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันที่ทางสถานศึกษาของฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็กศูนย์แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพระพุทธศาสนา

(4) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรม ปลูกฝัง เรื่องคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อม ในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เพิ่มมากขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็ก ก่อนเกณฑ์ในวัด ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อ รับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ความกฎหมาย มาช่วยเหลือเด็กให้พ้นจากภัยอันตรายที่คุกคามชีวิต กับพระตั้งแต่เด็ก สอนหนังสืออย่าง ง่ายๆ เบื้องต้น ที่ไม่เกินกำลังของสมองที่เด็กจะเรียนได้ และให้รู้จักสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือ แล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษา ทั่วประเทศ อาทิ ตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลน ทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนา สถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษา และช่วยเหลือบุคคลผู้กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์ จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถาน อบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแล และกำพร้า บิดาก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะ เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนา และเป็นโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อโตขึ้นจะได้เป็น ผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

กรมการศาสนา (2536 : 141-143) กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ในด้านให้การศึกษ แก่ประชาชนนั้น อาจแบ่งได้ดังนี้

(1) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์

(2) โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

(3) ธรรมศึกษา

(4) ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน / พระธรรมวิทยากร

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์

ในปี พ.ศ. 2516 สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) ได้ทรงปรารภกับนายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นว่า พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ที่จะให้ทางคณะสงฆ์พิจารณาหาทางจัดการสอนเด็ก

และสอนประชาชนให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ แม้ว่าจะมีโรงเรียนในระบบการศึกษาของชาติที่รับผิดชอบอยู่ก็ตาม แต่ปัญหาสำคัญคือรัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้เด็กได้เข้าเรียนก่อนเกณฑ์ได้ทั้งหมด เนื่องจากเกณฑ์บังคับของเด็กเรียนชั้นประถมต้องอายุ 8 ปีขึ้นไป เมื่ออายุครบเกณฑ์ก็อาจมีเด็กไม่น้อยที่ต้องเรียนซ้ำชั้นอยู่ ไม่สามารถขึ้นไปเรียนในชั้นประถมปีที่ 2 ได้ แม้ว่าการทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นเพื่อแก้ปัญหา โดยมีทั้งรัฐและเอกชนจัด แต่ต้องอาศัยการลงทุนมาก

จากแนวคิดดังกล่าว และเห็นว่าวัดต่าง ๆ ก็มีส่วนช่วยเหลือในด้านการศึกษาของประชาชน เช่น ใช้พื้นที่วัดเป็นที่ตั้งโรงเรียน ส่งเสริมการจัดการตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงขอความอนุเคราะห์จากคณะสงฆ์ให้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น โดยมีพระเป็นครูสอน ในขั้นต้นเลือกวัดที่มีสถานที่กว้างขวาง และมีพระภิกษุที่พอจะสามารถทำการสอนก่อนเกณฑ์บังคับ โดยก่อนหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการตามนโยบายนี้ มีบางวัดได้ทำโครงการขึ้นก่อนหน้าแล้ว

เมื่อเริ่มดำเนินการ กรมการศาสนา ได้วางหลักเกณฑ์โครงการจัดตั้งโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เสนอต่อมหาเถรสมาคม ดังนี้

- (1) เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการกุศล โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมนใด ๆ ทั้งสิ้น
- (2) ให้ชื่อว่า “โรงเรียนวัด.....”
- (3) ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชาย-หญิงตั้งแต่อายุ 5 ปีถึงย่างเข้าปีที่ 8
- (4) ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย
- (5) ครูผู้สอนคือ พระภิกษุ สามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้
- (6) ความมุ่งหมายของโรงเรียนคือเตรียมเด็กให้พร้อม ที่จะเข้าเรียนในภาคบังคับก็อบรมในด้านกิริยามารยาทและศีลธรรม ตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้
- (7) ในขั้นต้นให้จัดตั้งตามวัด และศาสนศึกษาต่าง ๆ อย่างน้อยอันละ 2 แห่ง ในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อจาก “โรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์” เป็น “ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด” ตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมา และรับเด็กเล็กทั้งชาย-หญิง ตั้งแต่อายุ 3 ปีถึงย่างปีที่ 6

2. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ประเทศไทยได้ตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นแห่งแรก ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย วัดมหาธาตุ เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม

พ.ศ. 2501 โดยได้มาจากการดูงานของพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองคณะสงฆ์ไทย และองค์สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เดินทางไปดูกิจการของพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกา เมื่อประมาณปี 2496-2500 ได้เห็นการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวันอาทิตย์ ปรากฏว่าประเทศศรีลังกา ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2492 และได้ผลดีมาก จึงนำมาเริ่มจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย หน่วยงานนี้ในระยะแรกขึ้นตรงต่อสำนักธรรมวิจัย มีการบรรยายธรรมฝึกสมาธิให้แก่บุคคลทั่วไปในวันอาทิตย์ และวันธรรมสวนะ ในปี พ.ศ. 2505 จึงยกฐานะโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแผนกหนึ่งต่างหาก เรียกว่า “แผนกโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์”

จากการเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2501 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2503 มีนักเรียนมาสมัครเป็นจำนวนมาก สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดเปิดโรงเรียนขึ้นเป็นแห่งที่ 2 ต่อมาปี พ.ศ. 2507 จึงมีวัดต่าง ๆ เช่น วัดอนงคาราม วัดเบญจมบพิตร วัดปากน้ำ เป็นต้น ได้เปิดขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก จนปี พ.ศ. 2518 กรมการศาสนาจึงรับโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ต่าง ๆ เข้าอยู่ในความอุปถัมภ์ และจัดสรรงบประมาณตามจำนวนนักเรียน

3. ธรรมศึกษา

หลักสูตรแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เมื่อสอบผ่านจะได้รับใบประกาศนียบัตร ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก

4. ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน / พระธรรมวิทยากร

แผนกพระธรรมวิทยากรดำเนินงานโดยสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีประธานนักศึกษาเป็นหัวหน้าโดยตำแหน่ง เป็นหน่วยงานของคณะกรรมการนักศึกษา ขึ้นกับกองกิจการนักศึกษา มีการออกสอนวิชาจริยธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ และมีการจัดพระไปเป็นวิทยากรบรรยายธรรมในบางโอกาส ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2509

โดยมีความเห็นว่า เยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ และของพระพุทธศาสนานั้น ควรจะเป็นผู้เฟียบพร้อมไปด้วยความรู้ทางวิชาการ และศีลธรรมควบคู่กันไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้พระนักศึกษาซึ่งเป็นที่กรรมการนักศึกษาในสถาบันแห่งนี้ เห็นว่า พระนักศึกษาควรจะเป็นผู้มีส่วนในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมวัฒนธรรมและปลูกฝังค่านิยมอันดีงามแก่เยาวชน จึงจัดตั้งขึ้นเรียกว่า “แผนกพระธรรมวิทยากร” โดยการรับสมัครพระนักศึกษามีความรู้ ความสามารถ และความประพฤติดีมาอาสาสมัครพัฒนางานศาสนกิจส่วนนี้ โดยการไปสอนวิชาพระพุทธศาสนา

ศีลธรรม และจริยธรรม ตามโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร และ
ปริมณฑล โดยได้ดำเนินการติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากกลุ่มพระวิฆาทรแล้ว ยังมีพระที่ทำหน้าที่สอนศีลธรรม และวิชา
พุทธศาสนาในโรงเรียนอื่น ๆ เช่น ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนของ กทม. ซึ่งดำเนินการโดย
เจ้าคณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น พระเหล่านี้เรียกชื่อต่างกันไป แต่ทำหน้าที่
เหมือนกัน คือ สอนวิชาพุทธศาสนาแก่เยาวชนในโรงเรียน

พระราชวรมนี ปยุตโต (2529 : 2-3) กล่าวไว้ว่า การเรียนการสอนในสมัยก่อน
ที่จะมีแบบแผน เช่น เป็นรูปชั้นเรียน มีกำหนดเวลาแน่นอนตายตัว อย่างโรงเรียนใน
ความหมายของปัจจุบันนั้นยังไม่มี โดยทั่วไปเป็นการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นระบบขึ้น
อยู่กับครูผู้สอน และตามแต่สถานที่สิ่งแวดล้อมอำนวย ส่วนมากลูกชาวบ้านเมื่อมาเรียน
สามารถเขียนพยัญชนะ และแจกลูกถึงแม่เลขแล้วก็มักจะลาพระอาจารย์กลับไปอยู่บ้านเพื่อช่วย
พ่อแม่ประกอบอาชีพ ถ้าพ่อแม่มีกำลังก็ให้ลูกเรียนต่อ จนอายุครบบวช ก็บวชเรียนพระธรรม
และวินัยต่อไป จะได้เรียนหนังสือขอมหรือภาษาบาลีบ้างและหากไม่บวชเรียนแต่หากเรียน
วิชาชีพใด พ่อแม่ก็มักนำไปฝากพระสงฆ์ที่ท่านมีความรู้ในวิชานั้น ๆ เมื่อชาวบ้านนิมนต์พระ
ที่มีความรู้ไปทำอะไร พวกลูกศิษย์ก็มักจะได้รับความรู้และจดจำไว้จนชำนาญในที่สุด และเมื่อ
ไม่ได้เรียนหนังสือ และไม่ได้รับราชการที่เกี่ยวกับหนังสือในวัง ก็ไม่รู้จะเอาความรู้ไปทำ
อะไรนานเข้าก็ลืมหมด

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยของการปฏิรูปทาง
เศรษฐกิจและสังคมครั้งแรกของเมืองไทย งานด้านพระศาสนาที่ได้รับการปรับปรุงด้วย
พระองค์เอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนเลขสอนหนังสือไทยในทุก ๆ พระอาราม
เนื่องจากทรงมีพระดำริเด็กผู้ชายที่สนใจเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือ และ
กระบวนการเลขโทรอย่างที่เป็นมานั้นน้อย ส่วนผู้ปกครองก็มีประสงค์จะให้บุตรหลาน
ของตนได้เรียน แต่เมื่อนำไปฝากไว้กับพระก็จะมีเด็กที่เอาใจใส่จะได้วิชาไปน้อย หากเป็น
เช่นนี้ผู้ที่จะเรียนรู้หนังสือไทย ลายมือ และเลขไทย ก็จะเสื่อมสูญ จึงทรงมีพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชคณา พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัต ตาม
ฐานานุกรมศักดิ์ ในพระอารามหลวงสำหรับจะได้สั่งสอนพระภิกษุสามเณรศิษย์วัด

เหตุที่ทรงมีพระดำริให้ริเริ่มมีการสอนที่วัด เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่เดิมมี
ศูนย์กลางอยู่ 2 แห่ง คือ วัดกับวัง เนื่องจากสถานที่ทั้งสองแห่งนั้น เป็นที่รวมความรู้ ศิลปะ
และช่างฝีมือ แต่วังเป็นสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไปถึง คนส่วนมากจึงมุ่งเข้ารับการศึกษาในวัด

เนื่องจากมีแพร่หลายในทุกถิ่น เป็นสถานที่เปิดสำหรับคนทั่วไป เป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งให้การศึกษ แก่ประชาชนส่วนใหญ่

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้มีประกาศโรงเรียนขึ้นเมื่อวันศุกร์เดือน 6 แรม 3 ค่ำ ปีระกา สัปตศก 124 (พ.ศ. 2428) โดยใช้วัดเป็นสถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 การศึกษาที่พระสงฆ์จัดนั้นแบ่งเป็น 2 ตอน คือ วิชาขั้นต้น เช่น หนังสือสอนเพียงอ่านออกเขียนได้ เลขเพียงทำบวก ลบ คูณ หาร ได้และธรรมจรรยา เพื่อให้รู้บุญบาป ข้อดี ๆ ที่ควรรู้เรียกว่า "มูลศึกษา" วิชาต่อไปนั้นจนถึงได้สอบไล่และได้ประโยค 1 จึงเป็น "ประถมศึกษา" การศึกษาขั้นมูลศึกษานั้น โดยปกติให้สอนตามวัด เนื่องจากเมื่อรัฐเปิดโรงเรียนขึ้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนก็ส่งบุตรหลานไปเรียน แต่บรรดาศิษย์วัดก็ไม่ได้เรียนต่อ และคนก็ไม่นิยมส่งบุตรหลานมาอยู่วัดเพื่อให้เข้าเรียน แต่ส่งบุตรหลานไปเรียนเลย รัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้จัดการศึกษาดังนี้

(1) ตำบลใดมีเด็กที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ ทำเลขสามัญบวก ลบ คูณ หาร ได้มากกว่า 30 คน ยังไม่สร้างโรงเรียนแต่ให้สอนทั้งชั้นมูลศึกษาและประถมศึกษาโดยพระสงฆ์

(2) หากมีนักเรียนมีความรู้พื้นมูลศึกษาขึ้นไปมากกว่า 30 คน จึงสร้างโรงเรียนประถมศึกษา

การจัดตั้งโรงเรียนให้หาศาลาหรือสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดในวัดใดวัดหนึ่งตั้งเป็นโรงเรียน คัดจากพระสงฆ์ที่มีความรู้สูงพอจะสอนชั้นประถมศึกษาได้มาเป็นครู และพระสงฆ์ที่มาสอนจะได้รับทุนอุดหนุนมากกว่าปกติจากการแนะนำชักชวนทายาททั้งหลายให้ออกทรัพย์เกื้อกูล รวมไปถึงการบอกบุญเรียไร เพื่อสร้างสถานที่ที่ใช้ศึกษาเล่าเรียนด้วย

นอกจากจัดการเรียนการสอนแล้วพระสงฆ์โดยเจ้าคณะมณฑล จะดำเนินการสอบไล่ในส่วนของหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการสอบไล่เอง ตั้งแต่อดีตวัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชาติอยู่ โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการศึกษาหัวเมือง เมื่อถึงรัชกาลที่ 6 การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษา ระบบใหม่จึงแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หน้าที่ทางให้การศึกษโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัด และประชาชนในวงแคบเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม จากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับกรศึกษามาจนถึงปัจจุบัน คือ

(1) ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนชาวกรุงชาวมือง ในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็นแม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือเป็นที่พึ่งแห่งสุดท้าย

(2) ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียนแล้วหมายความว่าไปถึงบวชอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พึ่งอยู่ ไม่ใคร่อยู่กับที่

จากบทบาทของพระสงฆ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องในด้านการให้การศึกษาที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า แม้รัฐจะมีหน้าที่จัดการศึกษา โดยกระทรวงศึกษาธิการและมหาวิทยาลัย แต่มิได้หมายความว่า วัดและพระสงฆ์จะหมดภาระในเรื่องนี้ อาศัยความที่เคยเป็นสถาบันที่ให้การศึกษานอกระบบและช่องว่างทางการศึกษาที่รัฐจัดให้ไม่ทั่วถึง พระสงฆ์จึงยังคงทำหน้าที่ทางการศึกษาอยู่จนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัย จึงได้กำหนดเป็นบทบาทด้านการให้การศึกษาของพระสงฆ์ ในการวิจัยครั้งนี้

2. แนวคิดบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

วัดกับบ้าน หรือพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น ไม่ว่าจะครั้งพุทธกาล หรือสมัยปัจจุบันย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันสำคัญทางศาสนาที่มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันและกับชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่เริ่มแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสงเคราะห์ ไว้ดังนี้

พระมหาพนงชัย บุรณวิสุทธ์ (2546 : 54) กล่าวว่าไว้ว่า ชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดวัดและมีบทบาทในการอุดหนุนค้ำจุนวัด ส่วนวัดก็มีบทบาทต่อชุมชนอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในสังคาโลวาทสูตร อันเป็นสูตรที่ว่าด้วยหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม โดยได้กล่าวถึงหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้อย่างชัดเจน อย่างเช่น คฤหัสถ์พึงอุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ หรือนักบวชด้วยการกระทำสิ่งใด ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตาทั้งการกระทำทางกาย คำพูด ความคิด ต้อนรับด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนสมณพราหมณ์ หรือนักบวชทั้งหลาย เมื่อได้รับการอุปถัมภ์บำรุงค้ำจุนแล้ว จึงควรแนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นจากการทำความชั่ว ดำรงอยู่ในความดี สงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม และบอกทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐตามหลักพุทธธรรม เป็นต้น พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นว่าทั้งพระภิกษุสงฆ์ และชาวบ้านต่าง

ก็ต้องเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งสองฝ่ายจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นความสมดุลที่ต่างฝ่ายต่างเต็มใจที่จะพึ่งพาซึ่งกันและกัน

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 24-25) กล่าวถึงความสำคัญของการกิจ
 ด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์
 ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาค
 ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจน
 กับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมา ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศล และช่วยเหลือ
 บุคคลผู้ขาดแคลน และด้วยโอกาสดังกล่าวแล้ว ลักษณะการสาธารณสงเคราะห์มี 4 ลักษณะ
 ดังนี้

(1) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัด หรือคณะสงฆ์
 ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น
 กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพ
 ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

(2) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การ
 ช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และ
 การนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ชุม
 ชนขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์
 วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ และอื่น ๆ

(3) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อื่นเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน
 บุคคลกุศล堂 สร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่อง
 กำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้ และอื่น ๆ ข้อนี้ มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อื่นเป็นส่วน
 ของสาธารณประโยชน์

(4) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการ
 ที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้าน
 ไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุน
 เลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส

กรมการศาสนา (2539 : 8-9) ได้กล่าวถึงการสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่า เป็นการ
 ดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่
 โครงการบรรพชาและอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์
 ภิกษุสงฆ์สามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัด และเจ้าอาวาส ภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำ

ในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชน ด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

พระราชรัตนมุนี (2538 : 25) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการจัดการสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุง วัด ทายก ทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ของทางวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และพระสงฆ์จะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดและพระสงฆ์จะจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 37) ที่ว่าวัดเป็นของประชาชน เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้านของวัด ภิกษุสงฆ์สามเณรในวัดอันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครอง ดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและในวัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่น ๆ แก่ประชาชนในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้ด้วย

พระราชรัตนมุนี (2538 : 125) กล่าวถึงการสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่า

การสาธารณสงเคราะห์ คือ กิจกรรมหรือการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนส่วนมากหรือคนทั่วไป หน้าที่ของเจ้าอาวาสตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ข้อ 4 บัญญัติไว้ว่า “ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล ” ความหมายของข้อนี้คือ ให้วัดกับบ้านค้ำถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยกันทำนุบำรุงวัด บางคนถึงจะยากจนหาเช่ากินค่า อาศัยกระท่อมที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นที่พำนักอาศัย แต่ด้วยแรงศรัทธามีเงินเพียงเล็กน้อยก็บริจาคสมทบสร้างกุฏิ วิหาร ถาวรวัตถุ ในวัดเพื่อความผาสุกของพระทางวัดจึงมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านบ้าง ในทางที่ชอบที่ควร นับว่าเป็นงานด้านการสาธารณสงเคราะห์โดยตรง

ชำระเรื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ (2526 : 118-121) กล่าวถึง การสาธารณ

สงเคราะห์ ว่าเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธ

ศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตปกครองของคน ให้ดำเนินไปด้วยดี

กรมการศาสนา (2525 : 311-324) ซึ่งได้สำรวจในรอบปี 2533 พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ได้ดำเนินการในด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนตามโอกาสอันควร ดังนี้

(1) อนุญาตให้ทางราชการ มูลนิธิ หรือเอกชน จัดตั้งกุศลสถาน สถาน เช่น โรงเรียน สุขศาลา สถานีอนามัย ศาลาประชาคม สุสาน ฌาปนสถาน ห้องสมุด เป็นต้น เจ้าคณะอำเภอรายงานมา 680 อำเภอ มี 351 วัด เป็นเนื้อที่ที่อนุญาต 1,315 ไร่ 3 งาน 46 ตารางวา

(2) อนุญาตให้ทางราชการและคณะบุคคลใช้อาคารของวัดจัดงานรื่นเริงตามเทศกาลและตามประเพณีนิยม 4,474 วัด ผู้ขอใช้สถานที่ 204,416 ราย จัดงาน 6,281 ครั้ง มีผู้ร่วมงานจำนวน 9,453,390 คน

(3) การให้ที่พักพิงชั่วคราว แก่ประชาชนที่ประสบภัยต่าง ๆ 593 วัด จำนวน 629 ครั้ง จำนวนผู้ประสบภัยที่เข้าพักในวัด 94,343 คน

(4) รวบรวมปัจจัย (เงิน) และเครื่องอุปโภค บริโภค ไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ ทั้งในท้องถิ่นที่วัดและต่างท้องที่ 5,351 วัด

(5) จัดการสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ เช่น แจกยาตำราหลวง อุปถัมภ์คนพิการ และเด็กอนาถา ให้ทุนการศึกษา แจกเสื้อผ้าคนยากจน ให้ที่อยู่อาศัย แจกอุปกรณ์การเรียน เป็นต้น รวมผู้ที่ได้รับการสงเคราะห์ ประมาณ 10,110,800 คน

(6) นอกจากนี้ยังได้ชักนำรวบรวมประชาชนสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน อาคารโรงเรียน สุขศาลาอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

จากบทบาทพระสงฆ์ที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์นั้น เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การให้การสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์ สามเณรที่อยู่กัณฑ์กาล การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ การสร้างห้องสมุดโรงเรียน เป็นต้น การสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้คนที่ต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระสงฆ์มีบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนและชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ประยุกต์บทบาทด้านนี้เป็นบทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนด้านสาธารณสงเคราะห์

3. แนวคิดบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

กรมการศาสนา (2540 : 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเผยแผ่ศาสนาธรรม หมายถึง การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาท และประชาชนได้รับทราบในทุก ๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ การกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัด หรือภิกษุสงฆ์ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรม หรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพุทธศาสนาการดำเนินการใด ๆ ของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นนิยามที่สอดคล้องกับที่ พระธรรมกถึกวิงศ์ (2546 : 31) ได้กล่าวว่า การเผยแผ่ศาสนาธรรม หมายถึง การสอนกรรมฐาน การสอนจริยธรรมแก่เด็ก ๆ และชาวบ้านทั่วไปนั่นเอง นอกจากนี้แล้วยังมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมของพระสงฆ์ไว้ ดังนี้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 21) กล่าวว่า การประกาศศาสนาธรรม เป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของภิกษุสงฆ์ งานเผยแผ่ที่ภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีลักษณะดังต่อไปนี้

(1) งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้ง คณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. 2508 โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศเป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธี และถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคล และเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศนา การบรรยาย การสนทนา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เชื่อมเยินและนำพัฒนาท้องถิ่น สาธิต และนำจัดกิจกรรม วัตถุประสงค์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ

1.1 เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

1.2 เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำปรึกษาแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน

1.3 เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการประชาชน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนา ในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน

1.4 เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

(2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้ภิกษุสงฆ์ในชนบทได้มีบทบาท และเป็นผู้นำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน นั้น ๆ

(3) งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการ และประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

(4) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ 10 ปี ขึ้นไป เพื่อให้ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดภาคฤดูร้อน ประมาณเดือนเมษายน

(5) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกว่า พุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะประถมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ 7 – 10 ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ 11 – 15 ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ 16 – 18 ปี

(6) การเผยแผ่ทางสื่อสารมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ ทางวิทยุ โทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรม และการเผยแผ่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

(7) การเผยแพร่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัดลานใจลานกีฬา เป็นต้น

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 22-23) จำแนกกลยุทธ์ในการเผยแพร่พุทธธรรมไว้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

(1) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแพร่ธรรมเป็นประจำ

(2) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะขึ้นและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

(3) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ

(4) สนทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

(5) การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้ตั้งกavana เพื่อให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

(6) การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแพร่ศาสนา โดยอาจจำหน่ายแจกไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้างใน กองแผนงาน กรมการศาสนา, 2540 : 148-151) กล่าวถึงการเผยแพร่ศาสนาไว้ว่า การเผยแพร่พุทธศาสนา เป็นหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์จักต้องกระทำ โดยการจัดการเทศนา อบรม สั่งสอน ประชาชน ให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ องค์การเผยแพร่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดหน้าที่หรือบทบาทที่วัดต่าง ๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแพร่วัดดังนี้

(1) หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์

(2) แนะนำ สั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

(3) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ในปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณีแบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานขึ้นดำเนินการ คือ

(1) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์ และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ที่มีผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปุจฉาวิสัชนา 2 รูปขึ้นไป

(2) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกลงแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง เผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ ออกเผยแผ่ หรือลงในหนังสือพิมพ์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตออกเผยแผ่ทั่วโลก

(3) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือสถานศึกษาเป็นประจำหรือบางครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษ ในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.บ.ค.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

วิธีการเผยแผ่ศาสนธรรมดังกล่าวข้างต้น มีรูปแบบและจุดเด่นแตกต่างกัน วิทยุสงฆ์จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับความถนัด และลักษณะของผู้รับ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 24) กล่าวไว้ว่า การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุและโทรทัศน์เป็นการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพดีแบบหนึ่งซึ่งช่วยนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนได้มากเพราะมีผู้ฟังไม่จำกัด และสามารถเลือกออกอากาศตามวันเวลาที่เหมาะสมได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 30) ได้รายงานถึงรูปแบบในการปฏิบัติการกิจด้านการเผยแผ่ของวัดป่านานาชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

(1) ในการสอนพระภิกษุสามเณร เจ้าอาวาสแต่ละรูปจะชี้คําแนะนําของหลวงพ่อบุชา สุภัทโท เป็นหลัก นั่นคือ ในการเทศนาจะใช้คําพูดง่าย ๆ สั้น ๆ ไม่ยืดเยื้อ ไม่ใช้ศัพท์ที่เป็นธรรมะมากเกินไป มักใช้การเปรียบเทียบ อุปมาอุปมัยให้เห็นชัดเจน คําพูดคมคาย มีจิตวิทยาสูง เนื่องจากมีการศึกษารอบด้าน เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันทั้งสภาพสังคม เศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าอาวาสแต่ละรูปเน้นการทำให้ผู้ฟังเป็นตัวอย่าง โดยยึดคําแบบคําสอนหลวงพ่อบุชาที่ว่า “ตัวอย่างที่ดีมีค่ากว่าคําสอน”

(2) การพิมพ์หนังสือธรรมะเผยแผ่ โดยเหตุที่ชาวตะวันตกเห็นคุณค่าของการอ่านหนังสือ การพิมพ์ธรรมะออกเผยแผ่จึงเป็นผลงานเด่นของท่าน ประกอบกับ

การที่พระสงฆ์ที่วัดป่านานาชาติมีเครือข่ายกว้างขวาง ทำให้สามารถมีเงินทุนในการพิมพ์บทธรรมะของท่านหลวงพ่อบุชชาและของเจ้าอาวาสแต่ละชาติออกเผยแพร่

(3) การอนุเคราะห์เทศนาธรรมแก่บุคคลเป็นปัจเจกบุคคลหรือเป็นกลุ่ม เมื่อมีปัญหาทุกข์ร้อนในเรื่องราวส่วนตัว หรือมีข้อขัดข้องใจในการปฏิบัติธรรมะ

(4) การอนุเคราะห์เทศนา โดยเป็นวิทยากรในการประชุม อบรม สัมมนา ด้านพระพุทธศาสนาในจังหวัด และต่างจังหวัด เพื่อเผยแพร่ธรรมะไปในระดับกว้าง

(5) การเผยแพร่ไปยังต่างประเทศ มีการขยายสาขาไปยังต่างประเทศ อาทิ ประเทศอังกฤษ โดยยึดหลักกติกาสงฆ์และข้อวัตรปฏิบัติของวัดหนองป่าพงอย่างเคร่งครัด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 12) กล่าวไว้ว่า การเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาแก่เรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง คือ ความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน หรือการเผยแผ่นี้เอง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมกถึก ศึกษสงฆ์ที่เทศน์ดี จะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาภิกษุสงฆ์สามเณร ก็เป็นการส่งเสริมพระภิกษุสงฆ์สามเณร ให้มีความสามารถในการเผยแผ่ประเภทนี้

กล่าวโดยสรุป วิธีที่ภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมในปัจจุบันมีหลายวิธี ได้แก่ การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสณากรรมฐาน และการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะ จะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับจากแนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเอาบทบาทด้านนี้ เป็นบทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

4. แนวคิดบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

สมคิด โชติกวนิชย์ (2539 : 168-170) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า เป็นวิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ประเพณี ศิลปะ ค่านิยม และกฎหมาย เป็นต้น และถ่ายทอดกันมาจากบรรพชนสู่อนุชนรุ่นหลัง

วัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นวิชาความรู้ที่มีความงดงามในตัวเอง เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

(1) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาทราชวัง วัด ป้อม ศาล กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น คุน้ำ คันดิน

โบสถ์ ถนนโบราณ เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์ วิหาร เป็นต้น

(2) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะอยู่ในวัด เช่น งานเขียนลายรดน้ำ ภาพเขียนคู่พระธรรม จิตรกรรมฝาผนัง ในผนังพระอุโบสถ พระวิหาร งานจิตรกรรมในสมุดไทยโบราณ เช่น หนังสือตำราพิชัยสงคราม ตำรายาแผนโบราณ ตำราคชลักษณ์ ภาพพระบฏ

(3) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ เช่น เครื่องจักสาน ฝ้ายชนิดต่าง ๆ ภาชนะดินเผา เป็นต้น

(4) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี แบบแผนปฏิบัติในกลุ่มหรือสังคม ซึ่งยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

4.1 ขนบธรรมเนียมประเพณี มีทั้งประเพณีเฉพาะบุคคล ได้แก่ การเกิด การตาย การโกนจุก การหมั้น การแต่งงาน การบวช การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น และประเพณีส่วนรวมอื่น ๆ ได้แก่ ประเพณีทางศาสนาต่าง ๆ เช่น ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา-ออกพรรษา ทอดกฐิน ประเพณีตรุษสงกรานต์ ประเพณีชักพระ เป็นต้น

4.2 ภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ จารีตและคัมภีร์ต่าง ๆ ภาษาพูด ภาษาเขียน บทประพันธ์ที่ถ่ายทอดกันมาโดยการเล่าหรือเขียน เช่น นิทานพื้นบ้าน ตำนานเมือง เป็นต้น

4.3 ศิลปะการแสดง ได้แก่ การเล่นเพลงพื้นเมือง เช่น เพลงอีแซว เพลงเกี่ยวข้าว โนราห์ เป็นต้น

ประดิษฐ์ เหลืองอร่าม (2539 : 24) นับแต่โบราณกาลมา วัดเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของชาวบ้านตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่การสร้างวัดมา ซึ่งเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น หรือในกรณีพิเศษ อาจเกิดจากพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงสร้างและทรงอุปถัมภ์วัดนั้น

คติทางพุทธศาสนาเชื่อว่า การสร้างวัดตลอดจนถึงปลูกสร้างอื่น ๆ ภายในวัดเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มาก อันจะส่งผลให้ผู้ที่ได้ร่วมทำบุญมีความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า และการทำบุญนั้น จะต้องทำด้วยสิ่งที่ดีที่สุด ชาวบ้านหรือผู้ที่ลงมือสร้างจึงได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถในเชิงช่างที่มีอยู่ทั้งหมด อันประกอบด้วยศรัทธา สร้างสรรค์ศิลปกรรมที่งดงามให้แก่วัด ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของศิลปกรรมต่าง ๆ ตามพระอุโบสถ วิหารคด ศาลาราย หอระฆัง ตลอดจนฝาผนังในพระอุโบสถ เป็นต้น เมื่อวัดถูกสร้างเสร็จก็มีกิจกรรมและความเป็นไปที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชาวบ้าน มีการแลกเปลี่ยนถ่ายเทระหว่างบ้านกับวัด

เช่น ชาวบ้านมาบวชเรียนอยู่ในวัด ผู้ที่มาบวชก็มาเรียนรู้วิชาความรู้จากผู้ที่ยาวมาก่อน ในขณะที่เดียวกันก็ถ่ายทอดความรู้ในตระกูลของตนที่คิดค้นมาแต่วัดและผู้ที่มาบวชใหม่ ตลอดจนลูกหลานชาวบ้านที่ส่งมาเรียน จึงเกิดการสืบทอดความรู้ต่อ ๆ กันมาโดยมีวัดเป็นสื่อ

ในวัดหรือโอกาสสำคัญทางพุทธศาสนาต่าง ๆ ชาวบ้านได้มีโอกาสไปทำบุญที่วัด ด้วยแรงศรัทธาและความตั้งใจที่จะทำให้การทำบุญนั้นเกิดอานิสงส์สูงสุด จึงทำให้การทำบุญในแต่ละครั้งแต่ละโอกาส มีรูปแบบ พิธีการที่เป็นลักษณะเฉพาะเกิดเป็นแบบแผน ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ นอกจากนี้ศิลปะการแสดงต่าง ๆ เช่น ลิเก ละคร หนังตะลุง หนังใหญ่ ก็เกิดขึ้นในงานวัดนี้เอง

กองวิจัยและวางแผน (2538 : 6-10) กล่าวถึงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมว่า แนวทางในการรักษา ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรม พุทธศักราช 2529 ตามนโยบาย วัฒนธรรมแห่งชาติ หมวด 3 ว่าด้วย แนวทางในการรักษา ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรม ข้อ 3.3 ที่ระบุว่า “ในการวางแผนพัฒนาวัฒนธรรมทุกระดับให้ถือว่าศาสนธรรมเป็นบ่อเกิดสำคัญของการประพฤติปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในฐานะที่เป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ” และหมวด 6 ว่าด้วยองค์กรและระบบงานในการพัฒนาวัฒนธรรม ข้อ 6.2 ระบุว่า “องค์กรของเอกชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานวัฒนธรรมของชาติ คือ มูลนิธิ สมาคม ศาสนสถาน และบริษัทห้างร้านทั้งหลาย ซึ่งควรมีโอกาสให้ความร่วมมือสนับสนุน ตามกำลังความสามารถ

นอกจากนี้ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ซึ่งมีผลใช้ระหว่างพ.ศ. 2535-2539 ได้มียุทธวิธีในการดำเนินการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมไทยโดยมีเป้าหมายจะขอความร่วมมือบุคลากร 2 กลุ่ม ให้มีส่วนร่วมเกี่ยวพันอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม คือ

(1) ประชาชน

(2) เจ้าของผู้ประกอบการมรดกทางวัฒนธรรม คือ พระสงฆ์และวัดนั่นเอง

ผลงานของช่างมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่เป็นวัดอุคตงทนและมีอยู่ในวัดทั้งสิ้น หากพระไม่รักษาชาวบ้านจะเข้าไปช่วยอะไรก็ไม่ได้มาก การที่พระจะรักษามรดกเหล่านี้จะต้อง

(1) เรียนรู้ประวัติ และคุณค่าโดยกว้างขวาง

(2) ศึกษาอย่างจริงจัง จนเกิดความซาบซึ้งในศิลปะเหล่านั้น อย่างน้อยก็

ภายในวัด

- (3) มีการประชุมสัมมนา เช่น ที่กำลังทำอยู่เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
- (4) มีความสนใจอย่างจริงจังจนเกิด “เข้าเนื้อคา” ศิลปวัตถุนั้นพิจารณาและเห็นบ่อย ๆ จะทำให้เกิดความซาบซึ้ง
- (5) พยายามฟื้นฟูช่าง 10 หมู่ขึ้นในวัดที่พอจะทำได้
- (6) อย่างน้อยสนับสนุนพระภิกษุที่สนใจให้เรียนรู้การซ่อมแซมที่ไม่เป็นการทำลายคือซ่อมจนไม่เหลือของเก่า
- (7) เจ้าอาวาสอบรมพระเป็นระยะ ๆ ปรีกษาหรือกั้นในการหาวิธีจะดำรงศิลปวัตถุเอกลักษณ์ช่างไทยเอาไว้ ขณะนี้มักจะทำไปในรูปแบบ “วัดอุนิยม”
- (8) สร้างพิพิธภัณฑ์ของวัดโดยจัดให้ถูกต้อง นำดู นำสนใจ หากทำได้การเขียนประวัติของวัตถุสิ่งก่อสร้างที่น่าภาคภูมิใจ โดยปรึกษาเจ้าหน้าที่ศิลปากรจังหวัด
- (9) แลกเปลี่ยนผลงานระหว่างวัดต่าง ๆ เพราะแม้แต่ในจังหวัดเล็ก ๆ ทั่วประเทศจะมีมรดกชาติให้ชมได้เสมอ แต่มักจะขาดความสนใจจนทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว
- (10) เข้าหาอดีตที่พระเป็นช่างเสียเอง เช่น ท่านขรัวอินโข่ง พระจริยานุวัตร เขมจารีเถระ ศิลปศาสตรคหบดีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พระเถี่ยทองคำของกรมการณรงค์ภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรมสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น เจ้าอาวาสวัดมหาชัย มหาสารคาม ซึ่งมรดกภาพไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผลงานทางวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน และ พิพิธภัณฑ์ของวัด ท่านมอบให้แก่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคามทั้งหมด
- นอกจากนี้บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง คือ เอกลักษณ์ในเชิงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ประเพณีการตัดบตรเทโว ประเพณีการตัดบตรดอกไม้ ประเพณีแห่พระของภาคต่างๆ ประเพณีโยนบัว ประเพณีทอดเทียนในพรรษา เป็นต้น โดยไม่ประยุคต์ให้มากเกินไป รักษาเอกลักษณ์ไว้ให้ได้ เป็นการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง
- จากบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัย จึงได้กำหนดบทบาทด้านนี้ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

5. แนวคิดบทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ

การพัฒนาจิตใจ ก็คือ การฝึกอบรมให้จิตเป็นสมาธิมั่นคง ไม่หวั่นไหว ฟุ้งซ่าน มีความตื่นตัวในการทำงาน มีสุขภาพจิตดี และมีความฉลาด รู้ และเข้าใจเรื่องราว ปัญหา รวมถึงวิธีแก้ไขปัญหาย่างถูกต้อง

พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จักต้องมีการพัฒนาจิตวิญญาณของประชาชน และชุมชน ให้มีสภาพจิตที่มั่นคง มีสมรรถภาพในการที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองในชีวิตประจำวันได้

สำหรับหลักการที่พัฒนาจิตใจทางพุทธศาสนา เรียกว่า “ภาวนา” หรือ “กรรมฐาน” พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นธรรมควรเจริญ มีอยู่ 2 อย่าง คือ

- (1) สมถภาวนา คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ (ละราคะ)
- (2) วิปัสสนาภาวนา คือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง (ละอวิชชา) (11/397/294 ที.ป. และ 20/275/72-73 อัง.ทุก.)

จากบทบาทการพัฒนาจิตใจที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัย จึงได้ประยุกต์ใช้ในแบบสอบถาม โดยกำหนดเป็นบทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในด้านการพัฒนาจิตใจ

นอกจากบทบาท ทั้ง 5 ด้าน ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 ง : 7) ได้กล่าวเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ว่า ปัจจุบันพระสงฆ์กลายเป็นตัวแทนของสถาบันทางศาสนา มีบทบาทที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง กิจที่พระสงฆ์พึงกระทำ คือ การศึกษาเล่าเรียน มี 2 ลักษณะ คือ
  - 1.1 คັນถุระ เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้จนสามารถจำได้ บอกกล่าวและถ่ายทอดได้ เรียกว่าบทบาทในการศึกษา ซึ่งหมายถึง การเรียนรู้พระไตรปิฎก อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนของพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม หรือการเรียนรู้ถึงศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกกันว่า สิกขา 3 การศึกษานี้ต้องครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาหลักธรรมภาคปฏิบัติ คือ ศึกษาถึงความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางปัญญา มีความรู้ และความเข้าใจถูกต้อง
  - 1.2 วิปัสสนาธุระ หมายถึง การปฏิบัติธรรม การพิจารณาถึง ทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะ และอนัตตลักษณะ ด้วยความพากเพียรพยายาม จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน

เรียกว่า บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตน ปกครองตน ซึ่งหมายถึงการประพฤติตามหลักธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของตน และของสถาบันสงฆ์ เป็นการน้อมนำธรรมะและวินัยมาปฏิบัติเป็นการอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัยให้มีความสุขจิตทางกาย วาจา ใจ และอาชีวะ เรียกว่า ปฏิบัติศีล รวมถึงการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีสติสัมปชัญญะ การปฏิบัติสมาธิภาวนา หรือเรียกว่า ให้มีพลังเพื่อนำไปใช้ในการกำจัดกิเลสความเศร้าหมองแห่งจิต และรู้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาข้างต้น (ปริยัติ) ได้ผลคือการดับทุกข์เป็นขั้น ๆ จนดับได้สิ้นเชิง พัฒนาคุณภาพจิตและเสริมสร้างคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ และการอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระ มองดู และรู้จักเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา เป็นบทบาทในการปกครองบริหารตน และคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย

การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกเป็นผู้ทำหน้าที่แนะนำ เป็นครู เป็นกัลยาณมิตร มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์ต่อกัน เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมและพระวินัย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และการเผยแผ่ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปลงสังขาร หรือปรินิพพานแล้ว ต่อมาพระสงฆ์ได้ศึกษาจากพระผู้มีพระนามากมีการท่องจำพระพุทธรพจน์สืบต่อกันมา จนถึงสมัยการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5 ที่ประเทศลังกา พระไตรปิฎกถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก ต่อมามีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก พระสงฆ์จึงศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎกนับแต่นั้นมา

ปัจจุบันการศึกษาของพระสงฆ์มีการจัดรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม กรมการศาสนา (2540 : 11) จำแนกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบแรก การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เอง โดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยคณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเองประกอบด้วย

(1) การศึกษาที่เรียกว่า “พระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ได้แก่ “นักธรรม”

มี 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เป็นการศึกษาในเนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า รวมถึงพระสาวกองค์สำคัญ ๆ หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในหัวข้อข้อต่าง ๆ ได้แก่ วินัยและข้ออันพึงประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ ศาสนพิธี ที่ว่าด้วยขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเพื่อเป็นการฝึกฝนในการแสดงธรรม ก็มีวิชาการแต่งกระทู้ธรรม ซึ่งเป็นการแต่งขยายพุทธศาสนสุภาษิต เพื่อการแสดงธรรม นอกจากนี้ยังมีการจัดเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ศึกษาด้วย เรียกว่า “ธรรมศึกษา” และมีหลักสูตรเหมือนกับนักธรรม โดยเปลี่ยนเฉพาะส่วนของวิชาวินัย

(2) การศึกษาที่เรียกว่า “พระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ซึ่งเรียกว่า “ประโยค” มีตั้งแต่ประโยค 1-9 เป็นการศึกษาภาษาบาลีในเรื่องคำ หลักการของภาษา การแปล การแต่งประโยค เป็นต้น เมื่อผู้เรียนได้ประโยค 3 ขึ้นไป จะเรียกว่า “มหา” (เฉพาะพระภิกษุ) และถือว่าประโยค 9 คือการศึกษาสูงสุดในระบบนี้ ซึ่งปัจจุบันการเทียบความรู้เท่ากับปริญญาตรีในทางโลก

รูปแบบที่ 2 การศึกษาที่มีอยู่ในระบบของรัฐ หรือที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ แบ่งเป็น

(1) การศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ โดยหน่วยงาน หรือกลุ่มบุคคลในพระศาสนาเป็นผู้ดำเนินงาน ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นการสถาปนาขึ้นโดยพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นสถานศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร ซึ่งปัจจุบันได้มีการขยายวิทยาเขตสู่จังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดพะเยา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น เป็นการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีที่รวมหลักสูตรทั้งวิชาการทางโลก และทางธรรมเข้าด้วยกัน การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (มัธยมศึกษาปีที่ 1-6) โดยจัดหลักสูตรที่รวมกันระหว่างวิชาสามัญกับวิชาพุทธศาสนา โดยยกเว้นวิชาพลศึกษาและเพิ่มวิชาธรรมะ วินัย ภาษาบาลีแทน

(2) การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระภิกษุ สามเณร ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งปัจจุบันมหาเถรสมาคมอนุญาตให้ศึกษาได้เฉพาะมัธยมศึกษาตอนต้นเท่านั้น นอกจากนี้ในปัจจุบันมีการจัดเพื่อสามเณรในโครงการพระธรรมจาริก

(3) การศึกษาที่วัดจัดขึ้นเป็นอิสระ จากระบบคณะสงฆ์และระบบรัฐ เช่น จิตตภาวันวิทยาลัย โรงเรียนอภิธรรม เป็นต้น เป็นการจัดการศึกษาที่เปิดอิสระของแต่ละวัด

2. บทบาทและหน้าที่ต่อผู้อื่น บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อผู้อื่นหรือต่อสังคมนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความผูกพันในด้านความเป็นอยู่ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏใน ประยูร ปยุตโต (2513 : 15) ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกเสมอว่า

“ ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร แม้เธอก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงาม เบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้ง

อรรถทั้งปวงขณะบริสุทธิ บริบูรณ์แก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเกิด ”

จากพุทธพจน์ดังกล่าว จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อผู้อื่น หรือผู้มีอุปการคุณทั้งหลายว่า คนจะต้องเป็นผู้เผยแผ่ประกาศศาสนา ประกาศหลักธรรมสู่สาธารณชนในรูปแบบต่าง ๆ

ประเวศ วสี (2540 : 71-82) ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

(1) พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของการบวชคือ เพื่อเรียนรู้ ดังนั้น สงฆ์คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ การเรียนรู้พุทธธรรมให้ลึกซึ้งทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ การเรียนรู้สังคมปัจจุบันให้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน และการเรียนรู้ติดต่อสื่อสารให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คนให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า “อนุศาสนิปาฏิหารีย์” รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

(2) การศึกษาของสงฆ์ควรร่วมกับทางโลกพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์

(3) พระสงฆ์ควรทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัด คือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชน และสังคมอ่อนแอ และส่งผลให้สถาบันอื่น ๆ รวมทั้งสถาบันทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย

(4) พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา จำนวนกว่า 30,000 โรงเรียน เพราะโรงเรียนเหล่านี้ยังไม่สามารถผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

(5) พระสงฆ์ควรแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากโลกในปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่าง ๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน มีกี่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดได้ผล จะพัฒนาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นอย่างไร

(6) พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และวิธีแก้ไขให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้อง และวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

รู้โรธทางคับทุกข์ และรู้มรรค วิธีที่จะคับทุกข์

(7) ช่วยพัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชน และชาวบ้าน พัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ

พระราชวรมุนี (2527) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรดำเนินบทบาทด้านการสงเคราะห์ดังต่อไปนี้

- (1) การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ
- (2) การเป็นที่พึ่งให้ความร่วมมือทางจิตใจด้วยการประพุดเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่วัดวาอารามที่สงบร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง
- (3) การให้คำปรึกษาแนะนำด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการเป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจ
- (4) ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตัวเองในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ทำเป็นศูนย์กลางและท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม ก็อาจจะเป็นผู้ปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยข้อเสนอแนะความคิดริเริ่มว่า ในถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วเป็นศูนย์กลางรวมประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความคิดเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควรถ้าพระมีความรู้ที่แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน
- (5) การสงเคราะห์ทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอยู่สำหรับประชาชนทั่วไปแม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิตอย่างที่ท่านเรียกว่าการบำรุงขวัญ ข้อนี้ได้แก่บทบาทประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ กล่าวโดยสรุป บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย มี 2 ประการ คือ บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง คือ การศึกษาให้ถ่องแท้ในแก่นพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนนั้นให้รู้แจ้ง อีกประการหนึ่งคือบทบาทหน้าที่ต่อผู้อื่น คือ การเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้ศาสนิกชนได้นำไปประพุดปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาชุมชนใน 5 ด้าน คือ ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และด้านการพัฒนาจิตใจ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาชุมชนมีผู้รู้ให้แนวคิดไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอเป็น 2 ประเด็น คือ ความหมายของการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชุมชน ตามลำดับดังนี้

2.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดความหมายเอาไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเอง เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

วิทยากร เชียงกูล (2527 : 17-18) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนในความหมายที่กว้าง คือการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้น จะต้องทำทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และการพัฒนาที่แท้จริงหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546 : 10-11) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนคือการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดีงามหรือสภาพที่เจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา อันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2525 : 4) ได้แยกแยะความหมายของการพัฒนาชุมชนออกเป็น 2 ด้าน คือการพัฒนาชุมชนในความหมายของงานและในความหมายของหลักและวิธีการ

ทำงานโดยได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ดังนี้

(1) การพัฒนาชุมชนในความหมายของ “งาน” ก็คือการกระทำให้เกิดสิ่งของต่าง ๆ หมายรวมถึงการกระทำใด ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ของทั้งที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ และที่สังเกตได้ เช่น การสร้างถนน ขุดบ่อน้ำ สร้างท่าบ เขื่อนฝาย สร้างโรงเรียน สถานีอนามัย ไฟฟ้า ประปา ให้มีขึ้นในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาจิตใจเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมของคนในชุมชน จนสามารถรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรที่แน่นแฟ้น โดยไม่คำนึงว่าประชาชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการหรือไม่

(2) การพัฒนาชุมชนในความหมายของ “หลักและวิธีการทำงาน” หมายถึงการที่ประชาชนต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการสร้าง “งาน” หรือสิ่งของ ถาวรวัตถุ และองค์ประกอบต่าง ๆ ของประชาชนขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ประชาชนจะต้องเป็นผู้คิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ดังนั้นในความหมายนี้ การพัฒนาชุมชนจะมีลักษณะเป็นงานที่เป็นความคิดริเริ่มของประชาชน กระทำโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งหัวใจของการพัฒนาชุมชนอยู่ที่การเสียสละยินยอมพร้อมใจกันของประชาชนในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในผลงานที่เกิดจากการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยมีได้มุ่งหวังค่าตอบแทนเป็นเงินทอง แต่หวังผลของงานที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกิจกรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญ

คุณแฮม (A. Dunham.1958 : 125) ให้ความหมายไว้ว่า “ การพัฒนาชุมชนคือการร่วมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยความร่วมมือกันของราษฎรในชุมชนนั้น ในการช่วยตัวเองและร่วมกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการด้วยจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ ”

บิดเคิล (Biddle. 1950 : 96) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้มนุษย์เราสามารถมีชีวิตและเข้าควบคุมความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ ”

ดังนั้น “การพัฒนาชุมชน” จึงพอสรุปความหมายได้ว่าการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในทุก ๆ ด้าน โดยประชาชนเองและมีหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวมถึงพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นผู้คอยให้คำปรึกษาแนะนำและสนับสนุนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

2.2 หลักการพัฒนาชุมชน

สมพร เทพสิทธิ (2538 : 25-26) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนว่า ในการพัฒนาชุมชนต้องใช้หลักการประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) จะต้องมีการร่วมมือและประสานงานกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะการประสานงานระหว่างหน่วยราชการต่าง ๆ การประสานงานระหว่างภาครัฐบาลและภาคเอกชน การประสานงานระหว่างหน่วยราชการองค์การเอกชน และสถาบันทางศาสนา ที่สำคัญที่สุดคือ การประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนที่เรียกว่า บวร.

พัฒน์ สุจางค์ (2525 : 23-26) ได้เสนอว่าการพัฒนาชุมชนควรมีหลักการที่สำคัญดังต่อไปนี้

- (1) ยึดถือประชาชนเป็นหลัก โดยยึดเอาความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของประชาชนและความร่วมมือร่วมใจของประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญ ในการที่จะเป็นไปสู่การช่วยเหลือตนเองได้ในบั้นปลาย
- (2) ยึดทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนาทั้งคน วัตถุ และสถาบันทางสังคม
- (3) ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือแผนหรือโครงการพัฒนาชุมชน จะต้องมาจากประชาชนในชุมชน จะต้องไม่เป็นการบังคับให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม แต่ต้องให้ประชาชนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ
- (4) หลักการปกครองตนเอง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเอง ในรูปของสถาบันทางสังคมตามกลุ่มอาชีพ วัย เพศ โดยที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการเอง
- (5) หลักการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ โดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนไปสู่ชุมชน
- (6) การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่ทำได้ง่ายก่อนแล้วจึงค่อย ๆ ไปสู่งานที่ทำได้ยากขึ้นเป็นลำดับ
- (7) การเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องคำนึงถึงสิ่งง่าย ๆ ในชีวิตของคน เช่น ให้เริ่มต้นในกลุ่มคนที่ยอมรับ หรือแนะนำได้ง่ายก่อนไปสู่ด้านอื่น ๆ ต้องอาศัยอ้างอิงในสิ่งที่ชาวบ้านรู้และเคยชินอยู่แล้ว
- (8) ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ เป็นต้น จึงจะทำให้เกิดการยอมรับและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้

จิรพรรณ กาญจนจิตรรา (2523 : 39-41) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การพัฒนาชุมชนอยู่ในระยะขั้นการทดลอง คือเป็นเรื่องของแนวความคิด และปรัชญาที่เพิ่งเกิดขึ้นเท่านั้น ยังไม่เกิดทฤษฎีพัฒนาชุมชนขึ้น ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเพียงหลักการ ซึ่งนอกจากจะยึดหลักการขององค์การสหประชาชาติแล้วควรรยึดหลักการในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนดังต่อไปนี้

- (1) ต้องมีแบบแผน วิธีการที่แน่นอนและมีเหตุผล
- (2) ใช้หลักการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยการฝึกหัดทำจริง และให้ประชาชนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ
- (3) การดำเนินงานควรจะมีงานร่วมกับกลุ่มคนมากกว่าที่จะทำงานกับรายบุคคล รวมทั้งการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่มีความชำนาญเฉพาะ ไม่ควรจะทำให้สำเร็จเพียงหน่วยงานเดียว
- (4) ต้องมีความรู้เกี่ยวกับค่านิยมของสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่จะพัฒนาเป็นอย่างดี
- (5) การพัฒนาควรจะมีการให้ครอบคลุมทั้งชุมชน
- (6) เป้าหมายของการพัฒนาจะต้องแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชนนั้นจะได้รับและจะต้องเป็นสิ่งซึ่งสมาชิกและผู้นำในชุมชนนั้นมีความต้องการด้วย
- (7) การดำเนินงานในขั้นต้น ควรจะมีการนำทฤษฎีและสร้างแนวความคิดร่วม โดยวิธีการสาธิตและทดลองให้เห็นจริงจึงเสียก่อนที่จะขยายโครงการออกไปอย่างกว้างขวาง
- (8) ชุมชนจะต้องเป็นตัวการที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ต้องใช้หลักการรวมกลุ่มประชาชนให้เกิดพลังกลุ่มที่ถาวร เพื่อเป็นตัวจักรกลในการดำเนินโครงการพัฒนา
- (9) การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นไม่ว่าจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ หรือบุคคล
- (10) ขบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นสิ่งซึ่งสมาชิกในชุมชนนั้นเห็นว่าถูกต้องทุกขั้นตอนและเป็นที่ยอมรับของประชาชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและโครงการต้องสนองตอบความต้องการของประชาชนมากที่สุด
- (11) ต้องใช้เวลาในการดำเนินงาน เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้หันมายอมรับสิ่งใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ต้องค่อยๆ ทำ ไม่ควรเร่งรัดจนเกินไปและควรที่จะเริ่มจากสิ่งซึ่งประชาชนคุ้นเคยอยู่แล้วไปสู่เรื่องใหม่ๆ

(12) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาชุมชนจะต้องทำตัวให้เป็นที่เคารพ นับถือของสมาชิกในชุมชน และในขณะที่เดียวกันต้องพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำตัวของเขาให้เป็น บุคคลที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนา พยายามมอบความรับผิดชอบการดำเนินงานให้ประชาชนมากที่สุด ไม่ควรถือว่าเป็นโครงการของทางราชการ

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในที่ประชุม เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2500 ไว้ 10 ประการคือ

(1) โครงการพัฒนาชุมชน จะต้องสอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของ ประชาชนเริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อนแล้วค่อย ๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

(2) โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ คือมี วัตถุประสงค์เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความสุขความเจริญ ได้ในหลาย ๆ ด้านพร้อม ๆ กัน

(3) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของ ประชาชนพร้อม ๆ กับการพัฒนาชุมชน หรือพร้อม ๆ กับการดำเนินการของชุมชน

(4) ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อ เป็นการสร้างพลังชุมชนและจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารของ ประชาชนขึ้น

(5) ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่นและพัฒนาผู้นำของท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของ กิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

(6) ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรี มีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานและแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลัง รับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

(7) รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงานและเป็นหลักประกัน ในประสิทธิภาพของผลงานและเป็นกำลังใจให้แก่ประชาชน

(8) ต้องมีการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น และการบริหารงานในทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

(9) ในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์กรของเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติได้เข้ามามี ส่วนร่วมด้วย

(10) ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ

องค์การเอกชน (Non-Governmental Organization หรือ NGO) ซึ่งได้แก่องค์การอาสาสมัครที่ไม่แสวงหากำไร มีวัตถุประสงค์เพื่อการสังคมสงเคราะห์ การแก้ไขปัญหาสังคม การพัฒนาสังคม และดำเนินกิจการเพื่อสาธารณประโยชน์ ที่จัดตั้งขึ้นเป็นสมาคม มูลนิธิ กลุ่มชุมชนและชมรมต่าง ๆ มีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาชุมชน เช่น สถานสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ได้ให้การสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้านในจังหวัดต่าง ๆ และการพัฒนาชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ให้มีการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ทั้งการพัฒนาด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ รวมไปถึงพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนควรให้การส่งเสริมสนับสนุนองค์การในชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรประชาชน หรือองค์กรของชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มสหกรณ์ให้มีความเข้มแข็งสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้ประสิทธิผล ควรสร้างผู้นำของชุมชนทั้งผู้นำโดยธรรมชาติ และผู้นำโดยตำแหน่งให้เป็นผู้เป็นที่ดี เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความกระตือรือร้นและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อจะได้นำประชาชนในชุมชนให้ร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะผู้นำที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนได้รับความสำเร็จ

จากหลักการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมาแล้ว พอสรุปได้ว่า หลักการที่สำคัญก็คือการยึดถือประชาชนเป็นศูนย์กลาง เพราะการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเอง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบระมัดระวังด้วยการคำนึงถึงประชาชนตลอดเวลา ผู้วิจัยให้ความหมายการพัฒนาชุมชนในการวิจัยครั้งนี้ว่า การพัฒนาที่พระสงฆ์มีส่วนดำเนินการทั้งการพัฒนาทางด้านร่างกายและจิตใจ การให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ จำนวน 5 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสุขสงเคราะห์ การเผยแผ่ศาสนาธรรม การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้ชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่มีความอยู่ดีกินดี มีความสามัคคี และสามารถแก้ไขปัญหาของสังคมในด้านต่าง ๆ ได้ โดยกำหนดการพัฒนาเป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในส่วนของตัวแปรตามในการวิจัยครั้งนี้

1.3 หลักของความพยายาม เน้นให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงต่างกัน ในอัตราของกระบวนการ เป็นสัดส่วนโดยตรงกับพลังที่เคลื่อนที่เป็นประการแรก

1.4 หลักการของการบูรณาการรวมหน่วยของระบบ เน้นให้เห็นว่า แบบแผนของส่วนประกอบต่างๆผสมผสานกันภายในระบบ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด สมดุลยภาพ

ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงแบบสมดุลภาพนี้ ได้แก่ การเจริญเติบโตทางด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสังคม ส่วนประกอบต่างๆภายในสังคมจะต้องปรับตัวให้ เข้ากับความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในที่สุด

(2) การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกๆ ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่างๆภายในสังคม นอกจากนี้มีการเปลี่ยนแปลงระหว่าง ระบบสังคมย่อยๆอีกด้วย

(3) ความแตกต่างทางโครงสร้าง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใน ระบบสังคมย่อย แต่ไม่ได้ทำให้ระบบสังคมใหญ่เปลี่ยนไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แม้ว่าจะมี การเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความแตกต่างทางโครงสร้าง แต่ค่านิยมในสังคมไม่ได้เปลี่ยนแปลง

(4) วิวัฒนาการ หมายถึง การพัฒนาแบบแผนของสังคมที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน พาร์สันส์อธิบายในเรื่องของความแตกต่าง ซึ่งเกิดขึ้นมาจากปัญหาของการบูรณาการรวมหน่วย เริ่มตั้งแต่ระบบสังคมที่ง่ายไปสู่สังคมที่สลับซับซ้อนขึ้น พาร์สันส์ได้แบ่งระดับของการพัฒนา แบบวิวัฒนาการ 3 ระดับ คือ ระดับดั้งเดิม ระดับกลาง และระดับความทันสมัย ปัจจัยที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับดั้งเดิมมาสู่ระดับกลางนั้น คือ ภาษา โดยเฉพาะภาษาเขียน ส่วนปัจจุบันหัวเลี้ยวหัวต่อที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนจากระดับกลางไปสู่ความทันสมัย คือ การ เปลี่ยนไปสู่สถาบันที่มีบรรทัดฐานตามแบบของระบบกฎหมาย

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ กล่าวถึงสังคมทุกสังคมจะต้องมีการ ปรับตัวอยู่เสมอเพราะสังคมทุกสังคมมิได้อยู่นิ่ง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หาก สังคมไม่ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากภายในสังคมเอง เช่น การ เจริญเติบโตของจำนวนประชากร การเกิดภัยพิบัติขึ้นในสังคม และการประดิษฐ์คิดค้นสิ่ง ใหม่ๆ ขึ้น เป็นต้น หรือสาเหตุมาจากภายนอกสังคม เช่น สงคราม ทุพภิกขภัย เศรษฐกิจ ตกต่ำ และนวัตกรรมจากภายนอกสังคม เป็นต้น แล้วสังคมก็จะไม่อาจรักษาบูรณาภาพไว้ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นสังคมก็ต้องเสื่อมสลายไป การปรับตัวทางหนึ่งของสังคมก็คือ การจำแนก แจกแจงบทบาทเพื่อให้มีหน่วยสังคมที่อิสระแก่กันจำนวนมากขึ้น การปรับตัวทางอื่นก็มี เช่น การทำให้มีเหตุมีผลมากขึ้น การผสมผสานทางวัฒนธรรม การสร้างความจำเป็นเฉพาะด้าน

มากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเพื่ออธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในสังคม ที่จะต้องทำหน้าที่ของตนเองตามที่สังคมกำหนดเป็นโครงสร้างเอาไว้ เช่น วัดก็มีพระสงฆ์เป็นส่วนประกอบในการทำหน้าที่อย่างสอดคล้องกันเพื่อความคงอยู่ขององค์กรในการทำหน้าที่ในสังคม ซึ่งจะทำให้ทราบถึงโครงสร้างทางสังคมของวัดที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการพัฒนาสังคม โดยจะต้องมีการปรับตัวและดำรงอยู่ในสังคม ถ้าหากไม่มีการปรับตัวกับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นก็ไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ อันจะส่งผลให้ทราบว่าพระสงฆ์ปฏิบัติหรือดำเนินไปในแนวทางตามทฤษฎีที่กล่าวไว้หรือไม่อย่างไร

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน พอที่จะนำมาเป็นแนวทางเพื่อประกอบการวิจัยดังนี้

พระมหาเจริญ คำราช (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทพระสังฆาธิการในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ผลการวิจัยพบว่า

1. คุณลักษณะส่วนบุคคลของพระสังฆาธิการ เป็นเจ้าอาวาสมากกว่าพระสังฆาธิการในระดับอื่น อายุส่วนใหญ่ 60 ปีขึ้นไป จำนวนปีบวชระหว่าง 21-30 ปี การศึกษาด้านสามัญ ส่วนใหญ่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ด้านนักรรรมส่วนใหญ่จบมัธยมศึกษาชั้นออก และด้านบาลี ส่วนใหญ่เป็นเปรียญธรรม 3 ประโยค ปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม พบว่าพระสังฆาธิการมีการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจอยู่ในระดับมาก มีทัศนคติในการทำหน้าที่อยู่ในระดับมาก ปัจจัยด้านสังคม พบว่า พระสังฆาธิการได้รับการสนับสนุนทางสังคมอยู่ในระดับมาก ได้รับการส่งเสริมชุมชนนิยมอยู่ในระดับมาก ได้รับการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมทางสังคมอยู่ในระดับมาก

2. บทบาทพระสังฆาธิการ มีบทบาททั้ง 8 ด้าน คือ ด้านการเผยแผ่ธรรม การสาธารณสงเคราะห์ การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาจิตใจ และการให้การศึกษา อยู่ในระดับมาก

3. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทพระสังฆาธิการในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ โดยใช้สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน พบว่า ตำแหน่งเจ้าอาวาส มีความสัมพันธ์กับบทบาทพระสังฆาธิการ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทพระสังฆาธิการในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ โดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบขั้นตอน พบว่า ระดับการศึกษา มีผลต่อบทบาทพระสังฆาธิการ

ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พระมหาดิล พลเตมา (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ ต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัติโยคม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและ ผลการพัฒนาชุมชนของพระครูสุธีปริยัติโยคม เจ้าอาวาสวัดชัยศรี และเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น วิธีการวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารและผลงาน วิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยได้ พบว่า พระครูสุธีปริยัติโยคม เป็นพระที่มีความตั้งใจที่จะช่วย พระพุทธศาสนาช่วยพัฒนาสังคมและชุมชนทั่วไป โดยได้ยึดหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องชี้นำในการพัฒนา ซึ่งบทบาทด้านสังคมวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือ ด้าน การจัดการเรียนการสอนนักเรียนและบาลีแก่ภิกษุสงฆ์ สามเณรภายในวัดชัยศรี และเขต ใกล้เคียง รวมถึงการอบรมธรรมแก่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเน้นให้ประชาชนมีความ สามัคคี มีจิตสำนึกสาธารณะ เข้าวัดเพื่อรักษาศีล ซื่อสัตย์สุจริต ประกอบสัมมาอาชีพ โดยชอบธรรม ด้านเศรษฐกิจได้นำประชาชนจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเสียว วัดชัยศรี ตามแนว พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นการออมทรัพย์รัฐจัดใช้จ่ายใน ครอบครัว นำการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านเพื่อเป็นการแก้ปัญหาซื้อสินค้า การจัดเครื่อง อุปโภคบริโภคในเวลาไม่มีเงินสดในมือ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน คือ การตั้งกลุ่มพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปการ พื้นฐานภายในหมู่บ้าน การสร้างถนนที่มีความมั่นคง การจัดระบบรักษาความสะอาด พื้นฟู และอนุรักษ์ลำน้ำพอง โครงการธนาคารขยะจัดเก็บให้เรียบร้อยโดยมีที่พักขยะหรือธนาคาร ขยะ เป็นต้น บทบาทการพัฒนาของพระครูสุธีปริยัติโยคมที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในทัศนะของ ชุมชนมากที่สุด คือ การเผยแผ่ศีลธรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่อยาก เห็นบทบาทการพัฒนาชุมชนในอนาคตของท่านพระครูสุธีปริยัติโยคมด้านศีลธรรมมากกว่า บทบาทด้านอื่น เพราะชีวิตจะดีงาม มีความสุข ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองมั่นคง สังคมจะ ร่วมเย็นเป็นสุขได้ด้วยการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป

สมถวร นามสีฐาน (2545 : 90-91) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชน ในชนบท จังหวัดขอนแก่น โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของวัดและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ บทบาทของวัดในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งพบว่า มีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชน ในชนบท ได้แก่ ระยะเวลาการบวชของพระภิกษุสามเณร และระดับการศึกษา มีอิทธิพลต่อ บทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท

นริศชัย ชัยมาลา (2544 : 71) ได้ศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งผลจากการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในด้านต่างๆ พบว่า

1) บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 52.9 บทบาทเป็นรายด้าน พบว่า วัดมีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านการพัฒนาจิตใจมากที่สุดถึงร้อยละ 90.33 ซึ่งใกล้เคียงกับบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ร้อยละ 90.20 รองลงมาได้แก่ บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ ร้อยละ 72.56 และพบว่า บทบาทด้านการศึกษาอยู่ในระดับน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 68.40

ชำนาญ วุฒิจันทร์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรม คณะสงฆ์และการพระศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งชาติจากการวิจัยในส่วนของวัด ผลพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับวัดในฐานะตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมที่แตกต่างกันจากท้องถิ่นที่มีความผูกพันกันน้อยที่สุด คือ ในชุมชนนครหลวงไปสู่ท้องที่ชนบทที่มีพลเมืองหนาแน่นน้อย มีวัดและพระสงฆ์ในท้องถิ่นน้อยแต่ประชาชนมีความต้องการและมีความผูกพันกับวัดมากที่สุดและพบว่าวัดในฐานะตัวแทนสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมไทย มีหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจ โดยเป็นผู้ดำเนินการรักษาความเรียบร้อยค้ำจุน การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

ประกอบ มีโคตรทอง (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน มีดังนี้คือ จัดโครงการพัฒนาเยาวชนและอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อส่งเสริมเยาวชน เผยแผ่ธรรมะทางวิทยุโทรทัศน์ จัดโครงการธรรมสถานอบรมศีลธรรมและจริยธรรม จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อส่งสอนเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ; สอนศีลธรรมในโรงเรียน และจัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมศีลธรรมและปฏิบัติธรรม และวัดที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับเยาวชนมากที่สุด คือ วัดธาตุ รองลงมาคือ วัดศรีนวล วัดหนองแวง ส่วนวัดโพธิ์มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับเยาวชนน้อยที่สุด โดยทั้งสี่วัดมีจุดประสงค์เกี่ยวข้องกับเยาวชนคล้ายกัน คือ เพื่อปลูกฝังและพัฒนาศีลธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน เพื่อป้องกันปัญหาอันจะเกิดกับเยาวชน เช่น ปัญหายาเสพติด และปัญหาการทะเลาะวิวาท เป็นต้น และเป็นการใช้เวลาว่างสำหรับเยาวชนให้เป็นประโยชน์ทั้งจะได้เรียนรู้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้วนำเอาหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

กองแผนงาน กรมการศาสนา (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสวัดทุกรูป มีกระบวนการ แบบธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ การบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แบ่งเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่นความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา และกระบวนการบริหารในการทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นต้น

2. ปัจจัยเสริม คือ ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อม ท่าเลที่ตั้ง บรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะ เช่น เป็นโบราณสถาน มีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ

จรินทร์ ยังสังข์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้บทบาทพระสงฆ์ในเขตชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปจากหลักการของพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ข้อมูลได้รับการตรวจสอบความสมบูรณ์ และแยกแยะเป็นหมวดหมู่แล้วทำการวิเคราะห์ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่กำหนด แล้วนำเสนอแบบบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า (1) พระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ ด้านให้การศึกษาทังพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และประชาชน ด้านการสาธารณูปการ การบำรุงวัด ด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ (2) บทบาทที่เอื้อต่อรัฐในการปกครอง เป็นเครื่องมือของรัฐ รับนโยบายของรัฐในการสั่งสอนให้ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งมีผลให้พระสงฆ์ได้รับผลตอบแทน ด้านลาภสักการะ เช่น ค่าแห่ง และวัตถุต่าง ๆ (3) เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้บทบาทพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงมาจาก 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทเพราะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสื่อสารมวลชน ค่านิยม ด้านความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงการแทรกแซงของรัฐ นักการเมือง นักธุรกิจ เอกชน ปัจจัยภายใน คือ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทเพราะปัจจัย

ของพระสงฆ์เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของพระสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ และทัศนคติของพระสงฆ์ที่ได้รับการกล่อมเกลามาอย่างยาวนาน

พระมหากฤษณา นันทเพชร (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม โดยทำการศึกษากับพระสงฆ์ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง และภิกษุ สามเณร ผู้กำลังศึกษาภาษาบาลีชั้นประโยค ป.ธ.9 ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีความเห็นว่าเป็นปัญหาสังคมที่ทุกฝ่ายควรเร่งแก้ไข ได้แก่ ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาความยากจน และปัญหาการว่างงาน และยังเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาศิลปวัฒนธรรมเสื่อมสลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งเสพติด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทพระสงฆ์ในอนาคต ซึ่งนอกเหนือจากการเผยแผ่ศาสนาธรรมแล้ว พระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านการให้การศึกษา และพัฒนาจิตวิญญาณ เมื่อพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดยเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม บทบาทด้านการให้การศึกษา และบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ ตามลำดับ

รุ่งโรจน์ คำแน่น (2538 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาชุมชน ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส และปัญหาอุปสรรคที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส ผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาสมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในกิจกรรมการพัฒนาด้านจิตใจมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาเพื่อจัดระเบียบชุมชน การพัฒนาสาธารณสุข การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การฝึกอบรมพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการเกษตร และกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาอื่น ๆ ตามลำดับ สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ระยะเวลาการบวช อายุ และความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชน ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเกิดจากการขาดความร่วมมือของประชาชนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ งบประมาณมีไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่ทางราชการขาดความจริงใจในการพัฒนา ผู้นำท้องถิ่นขาดความสนใจในการพัฒนาสุขภาพร่างกายของเจ้าอาวาส ขาดความรู้ความเข้าใจกฎ ระเบียบต่าง ๆ ตามลำดับ

สุริยง จันทนนคร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษายาทบาทของ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน พบว่า สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทเกี่ยวกับด้านการศึกษา และเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย โดยองค์ประกอบของสถาบันที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ องค์วัด (ศาลาการเปรียญ) ตำแหน่งได้แก่ พระสงฆ์ และพิธีกรรม โดยองค์ประกอบต่างๆ มีความสำคัญไม่แตกต่างกันสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนาและความเชื่อ และสถาบันการศึกษา มีความสัมพันธ์ในการพัฒนา ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม

พระวิเชียร สีสานบุตร (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิธานุวัตร วัดไร่จิง อำเภอสามพราณจังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษายาทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม และเพื่อจะศึกษาเหตุปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทในการพัฒนาสังคม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ เทปบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ วิเคราะห์เอกสาร และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนา ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมมหาวิธานุวัตร เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกื้อกูลต่อการพัฒนาสังคม โดยมีบทบาทด้านการปกครอง การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมรวมถึงการแก้ปัญหาหมอกภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไปซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

พินิจ ลาภชนานนท์ (2529 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษายาทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในภาคอีสานเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในภาคอีสาน พบว่ากลยุทธ์หรือแนวทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในพื้นที่ต่าง ๆ มีดังนี้

1. เป็นผู้บริหารโครงการ จะพบมากในพระสังฆพัฒนาที่มีสมณศักดิ์ และเป็นพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะอำเภอขึ้นไป ซึ่งการทำงานพัฒนาชนบท จะไม่กำหนดวงเฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่จะดำเนินการร่วมกันกับพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสเป็นต้น
2. เป็นผู้นำการพัฒนา พบมากในชุมชนที่ประชาชนยังขาดจิตสำนึก และความตื่นตัวในการพัฒนาชนบท โดยส่วนมากจะเป็นชุมชนที่มีลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจดี
3. เป็นผู้ประสานงานโครงการ ในแนวทางนี้พระสังฆพัฒนาจะอยู่ในฐานะของสื่อกลางทำหน้าที่ประสานงานพัฒนาต่างๆ กับหน่วยงานของรัฐบาล และองค์กรเอกชนทุก ๆ ส่วน

4. เป็นพี่เลี้ยงของประชาชน เป็นกลยุทธ์การพัฒนาชนบทที่พยายามสร้างเสริมการพึ่งตนเองของประชาชน

5. เป็นผู้สงเคราะห์พัฒนา เป็นกลยุทธ์ที่ผสมผสานระหว่างการพัฒนาชนบทกับการสงเคราะห์ชุมชน

อำนาจ บัวศิริ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องคุณสมบัติและบทบาทของเจ้าอาวาสวัดในพระพุทธศาสนา ที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทยากจนในภาคเหนือ โดยมีกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยแบ่งเป็นห้ากลุ่มคือ พระสงฆ์ พระสังฆาธิการ ประชาชนที่มีอาชีพรับราชการ ประชาชนที่มีอาชีพค้าขายและประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกรรม ผลการวิจัยพบว่าบทบาทของเจ้าอาวาสวัดที่จะช่วยพัฒนาชนบทยากจนในภาคเหนือมีดังนี้ 1. ด้านการปลูกฝังและส่งเสริมศีลธรรมแก่ประชาชน 2. ด้านกิจกรรมระดับหมู่บ้าน 3. ด้านการบริการพื้นฐาน

สมบูรณ์ สุขสำราญ (2527 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษายบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคม ชนบทในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีพระนักพัฒนาจำนวนมากที่มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างไม่เป็นทางการ คือ มิได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาล เข้าดำเนินการโดยมีความสำนึกที่รับผิดชอบต่อสังคมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีทั้งสังกัดมหานิกายและธรรมยุต จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์ตั้งแต่เจ้าคณะจังหวัดลงมาถึงเจ้าอาวาสวัด ส่วนใหญ่มีความคิดว่าเมื่อชาวบ้านมีความทุกข์ยากเดือดร้อน พระสงฆ์ควรเข้าช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ โดยมีความคิดเห็นว่า สถาบันสงฆ์จะไร้ประโยชน์ ถ้าพระสงฆ์ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โครงการที่นิยมทำ ได้แก่ โครงการพัฒนาสังคมด้านอาชีพ การศึกษา การส่งเสริมสุขภาพอนามัย

เนตรนภิส นาควัชร (2529 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษายบทบาทของวัดในกรุงเทพมหานคร พบว่าในอดีตวัดมีบทบาทสำคัญคือ

1. บทบาทในการแสดงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง
2. บทบาทในการเป็นสถาบันสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวร
3. บทบาททางด้านการศึกษา
4. บทบาทในฐานะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ
5. บทบาทในการเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมของชาติ
6. บทบาทในการให้บริการด้านสังคมสงเคราะห์

สำหรับบทบาทวัดในปัจจุบันยังสืบทอดบทบาทหลักในอดีตไว้

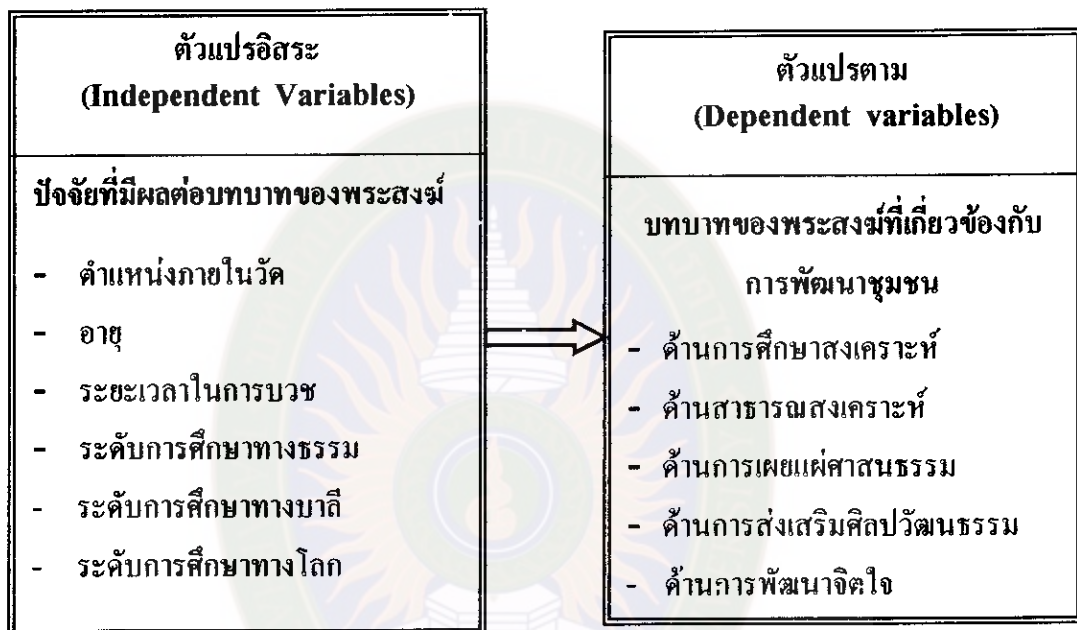
อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2525 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมล้านนาไทยพบว่า ในสังคมล้านนาไทยวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน เมื่อมีเทศกาลวัดจะบริการด้านสถานที่และช่วยประกอบพิธีกรรมตลอดจนงานบันเทิงรื่นเริงต่าง ๆ รวมไปถึงการบริการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้จากวัด วัดจะจัดบริการให้ทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีเหตุการณ์ที่ร้ายแรงในบ้านเมือง ประชาชนจะนึกถึงวัดและจะมาขอความช่วยเหลือจากวัด ด้านการศึกษาวัดเป็นสถานบริการการศึกษาแก่ลูกหลานในหมู่บ้านฟรี และวัดยังเป็นสถานสงเคราะห์ที่คนที่ยากจนในการอนุเคราะห์ที่พักอาศัยในพื้นที่กว้างขวาง

ฉวีวรรณ ผิวนิม (2524 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนและความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนตำบลดงลิ้นจี่ อำเภอคำม่วน และตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย พบว่า ในชุมชนทั้งสองแห่ง ชาวบ้านกับพระสงฆ์ยังมีการติดต่อกันในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน โดยชาวบ้านยังต้องการให้มีวัดและพระสงฆ์สำหรับการทำบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมา พระและวัดยังคงพึ่งพาการสนับสนุนทางด้านวัตถุและปัจจัยจากชาวบ้านอยู่ และในวัดชุมชนทั้งสองแห่งแตกต่างกันในรายละเอียดอันเป็นผลมาจากโครงสร้างทางสังคมที่ต่างกัน ระหว่างสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทขนาดใหญ่ กับสังคมชนบท วัดในชุมชนขนาดใหญ่มีมากกว่า 1 วัด และจะแข่งขันกันในเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของพระ การก่อสร้างและบูรณะวัด พระมีบทบาทและสถานภาพสูงเพราะมีการศึกษาพอสมควรและสามารถสร้างขอบข่ายความสัมพันธ์ครอบคลุมไปถึงชุมชนอื่นๆ ด้วย ความสัมพันธ์ของวัดกับชาวบ้านจึงเป็นทางการ ส่วนวัดในชุมชนชนบทขนาดเล็ก ชาวบ้านมีความผูกพันกับวัดมาก แต่หาพระที่มาประจำได้ยาก บทบาทและสถานภาพของพระก็น้อย ผู้นำชุมชนเข้าไปครอบคลุมกิจการของวัดแทน

จากการศึกษาบทวนเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้นำตัวแปรจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากำหนดเป็นตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ปัจจัยด้านตำแหน่งภายในวัด อายุ ระยะเวลาที่บวช การศึกษาทางนักรธรรม การศึกษาทางบาลี และการศึกษาทางโลก ส่วนตัวแปรตาม ได้แก่ บทบาทของพระสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และด้านการพัฒนาจิตใจ ซึ่งปัจจัยในด้านต่าง ๆ ที่ได้นำมาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ จึงได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้พิจารณาตัวแปรต่างๆ ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยไว้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)